

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΚΑΙ ΕΣΠΕΡΙΝΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ

ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟ ΜΑΘΗΜΑ: ΑΡΧΑΙΑ ΠΡΟΣΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

ΤΕΤΑΡΤΗ 16 ΙΟΥΝΙΟΥ 2021

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ

A1.

α.

1. Σωστό

Αιτιολόγηση: «πολιτικήν γὰρ τέχνην οὐτῶ εἶχον, ἥς μέρος πολεμική»

2. Σωστό

Αιτιολόγηση: Ζεὺς οὖν δείσας περὶ τῶ γένει ἡμῶν μὴ ἀπόλοιτο πᾶν

3. Λάθος

Αιτιολόγηση: «νενέμηνται δὲ ὧδε· εἷς ἔχων ἰατρικὴν πολλοῖς ἰκανὸς ἰδιώταις, καὶ οἱ ἄλλοι δημιουργοί»

β.

1. Η αντωνυμία *αὐτῶν* αναφέρεται στη λέξη «*τῶν θηρίων*».

2. Το επίρρημα *οὐτῶ* αναφέρεται στη φράση «*ὡς αἱ τέχναι νενέμηνται*».

B1.

Στο σημείο αυτό ο Πρωταγόρας παρουσιάζει τον Δία να ανησυχεί για τη δυσχερή θέση των ανθρώπων και να δείχνει έμπρακτα το ενδιαφέρον του στέλλοντας τον

Ερμή να τους δώσει κάποια χαρακτηριστικά που θα τους επέτρεπαν να αντιμετωπίσουν επαρκώς τους κινδύνους που τους απειλούσαν με αφανισμό. Οι ηθικές αξίες της αιδούς και της δίκης είναι τα δώρα του Δία προς το ανθρώπινο γένος και αποτελούν τα μέρη της πολιτικής αρετής, την οποία αν και κατείχε ο πατέρας των θεών, δεν τη δώρισε στον άνθρωπο προκειμένου ο τελευταίος να την κατακτήσει μόνος του με τον προσωπικό αγώνα του. Η «αιδώς» είναι το αίσθημα σεβασμού ενός μέλους της κοινότητας έναντι των υπολοίπων, όλες οι ηθικές αναστολές και φόβοι που προφυλάσσουν τον άνθρωπο από αντικοινωνική συμπεριφορά (με άλλα λόγια: ο αυτοσεβασμός, η ντροπή που νιώθει ο άνθρωπος όταν έχει προβεί σε τέτοια συμπεριφορά). Σε ένα λεξικό με τον τίτλο Όροι, το οποίο ανάγεται στην πλατωνική Ακαδημία, η αιδώς ορίζεται ως «εκούσια υποχώρηση από απερίσκεπτη συμπεριφορά, σύμφωνα με το δίκαιο και αυτό που φαίνεται καλύτερο· εκούσια κατανόηση του καλύτερου· προσοχή για αποφυγή της δικαιολογημένης επίκρισης». Η αιδώς είναι μία σύνθετη έννοια, αφού περικλείει την έννοια της ηθικότητας, της ηθικής συνείδησης, του σεβασμού στους άγραφους νόμους, του φιλότιμου και του αυτοσεβασμού. Γενικά εκφράζει το αίσθημα ντροπής του κοινωνικού ανθρώπου για κάθε πράξη που προσκρούει στον καθιερωμένο ηθικό κώδικα του κοινωνικού περιβάλλοντος. Η δράση της είναι ανασταλτική και αποτρεπτική και συμπίπτει με τη λειτουργία της ηθικής συνείδησης. Το συναίσθημα αυτό λειτουργεί και ως κίνητρο για την εκτέλεση του χρέους και του καθήκοντος που επιβάλλει η κοινωνία στα μέλη της, αφού με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η αγανάκτηση και η αποδοκιμασία των άλλων. Η λέξη «δίκη στο συγκεκριμένο απόσπασμα δεν χρησιμοποιείται με τη σημασία της δικαστικής διαδικασίας και βρίσκεται κοντά στην αρχική της σημασία. Η «δίκη» είναι το ορθό, το δίκαιο και δηλώνει εδώ την έμφυτη αντίληψη για το σωστό, το κοινό περί δικαίου αίσθημα. Είναι το αίσθημα της δικαιοσύνης η ενύπαρκτη στον άνθρωπο αντίληψη για το δίκαιο και το άδικο, ο σεβασμός των γραπτών και άγραφων νόμων και των δικαιωμάτων των άλλων, καθώς και οι ενέργειες για την αποκατάσταση αυτών των δικαιωμάτων, όταν καταστρατηγούνται βάνανυσα από κάποιον. Η δίκη εκδηλώνεται με τη δημιουργία και την τήρηση κανόνων δικαίου, την κατοχύρωση του δικαίου, του ορθού και του νόμιμου.

Με τη φράση «ἴν' εἶεν πόλεων κόσμοι τε καὶ δεσμοὶ φιλίας συναγωγοὶ» διατυπώνεται ἔξοχα η **κοινωνιοπλαστική αποστολή** της αιδούς και της δίκης. Χάρη στην αιδώ και στη δίκη εξασφαλίζεται η αρμονική συμβίωση μέσα στην πόλη, η συνοχή του συνόλου, η ισορροπία και η ευταξία. Με αυτές αναπτύσσονται μεταξύ

των ανθρώπων σχέσεις φιλίας, συνεργασίας, περιστέλλοντας εγωιστικές τάσεις και λοιπές παρορμήσεις των παθών τους (π.χ. απληστία, αλαζονεία, φρόνο κ.α.) και αναπτύσσοντας την αλληλεγγύη και τον αλληλοσεβασμό. Ειδικότερα η **αιδώς οδηγεί σε ό,τι ονομάζεται «πόλεων κόσμοι»**, δηλαδή εμπνέει στους πολίτες κόσμια συμπεριφορά και συντελεί στην κατάκτηση της αυτονομίας τους, αναγκαία για την αρμονία της κοινωνίας. Η **δίκη παραπέμπει στο «πόλεων δεσμοί»**, δηλαδή σε υπαγορεύσεις με τις οποίες οι πολίτες υποβάλλονται σε δεσμεύσεις της συμπεριφοράς τους, ώστε να επιβάλλεται η συνοχή της πολιτικής κοινωνίας. Η **συμπληρωματική λειτουργία των δύο «δώρων» συνεπάγεται φιλίαν**, που σημαίνει ηθική ενότητα της πολιτείας, σύμπνοια και ομόνοια των πολιτών, ώστε να συμβιώνουν αρμονικά. Συνεπώς οι ηθικές αξίες της αιδούς και της δίκης αποτελούν απαραίτητο στοιχείο κάθε προηγούμενη πολιτιστικά και ηθικά κοινωνίας και ικανές να εξασφαλίσουν όχι μόνο την επιβίωση του ανθρώπινου γένους αλλά και την εξέλιξη και πρόοδό του.

B2.

Στο συγκεκριμένο χωρίο ο Πρωταγόρας παρουσιάζει την εντολή του Δία στον Ερμή σχετικά με την καθολική διανομή των ιδιοτήτων της αιδούς και της δίκης και τη θέσπιση νόμου για την τιμωρία όποιου δεν μπορεί να συμμετέχει σε αυτές τις ηθικές αξίες. Είναι χαρακτηριστική η εναλλαγή **ευθέος και πλαγίου λόγου** («Ἐπὶ πάντας», ἔφη ὁ Ζεὺς, «καὶ πάντες μετεχόντων...»), η οποία προσδίδει ζωντάνια και παραστατικότητα στην αφήγηση και συνάδει προς το λαϊκό ύφος του μύθου. Επιπλέον χρησιμοποιείται ένας **υποθετικός λόγος** που δηλώνει την απλή σκέψη του λέγοντος («οὐ γὰρ ἂν γένοιτο πόλεις, εἰ ὀλίγοι αὐτῶν μετέχοιεν») προκειμένου να παρουσιαστεί η πρόβλεψη του Δία για την αδυναμία συγκρότησης των πολιτικών κοινωνιών. Παράλληλα με τη χρήση της **μεταφοράς (παρομοίωση)** («ὡς νόσον πόλεως») καθίσταται πιο κατανοητή και εύληπτη η καταστροφική επένεργεια για το κοινωνικό σύνολο του ανθρώπου που δεν ενδιαφέρεται να καλλιεργήσει την αιδώ και τη δίκη. Τέλος, η διπλή χρήση της **προστακτικής** («μετεχόντων», «θές») τονίζεται η αναγκαιότητα της καθολικής συμμετοχής σ' αυτές της ηθικές αξίες σε συνδυασμό με την υποχρεωτική και απαραίτητη θέσπιση της θανατικής ποινής στον κάτοχο της πολιτικής αρετής. [Εναλλακτικά: επανάληψη της λέξης «πᾶς» («Ἐπὶ πάντας», «καὶ πάντες μετεχόντων»)]

Ο Δίας θεωρεί απαραίτητη την καθολικότητα των αξιών της αιδούς και της δίκης για τους ανθρώπους με την αιτιολόγηση ότι η κοινωνία δεν μπορεί να συγκροτηθεί πολιτικά, αν οι βασικές ιδιότητες που θεμελιώνουν την πολιτική συγκρότηση δεν είναι κοινές σε όλα τα μέλη της. Στην πολιτική (την οποία ο άνθρωπος κατακτά με την αιδώ και τη δίκη) πρέπει να συμμετέχουν όλοι ανεξαιρέτως οι πολίτες, γιατί μόνο έτσι μπορούν να συγκροτηθούν οργανωμένες και βιώσιμες κοινωνίες. Η αναγκαιότητα, λοιπόν, της πολιτικής αρετής οδηγεί στην καθολικότητα της. Ο Δίας δεν περιορίζεται μόνο στη ρητή εντολή προς τον Ερμή να μοιράσει την αιδώ και τη δίκη σε όλους, αλλά του ζητά να επιβάλει και νόμο εκ μέρους του («κτείνειν ως νόσον πόλεως»), να θανατώνουν δηλαδή όποιον αδυνατεί να συμμετέχει σε αυτές τις αξίες, θεωρώντας πως είναι αρρώστια για την πόλη (παρομοίωση). Η παρομοίωση όποιου δεν συμμετέχει στην πολιτική αρετή με αρρώστια της πόλης υποδηλώνει ότι αποτελεί κίνδυνο γι' αυτή και πρέπει να θανατωθεί για να διαφυλαχθεί η τάξη και η ισορροπία του συνόλου. Η επιβολή της ποινής του θανάτου από τον Δία και ο χαρακτηρισμός ως νόσο της πόλης σε όποιον δεν συμμετέχει στην αιδώ και τη δίκη φανερώνουν τη σημασία τους για τη συγκρότηση των πόλεων.

Βέβαια η ποινή του θανάτου φαίνεται ότι αντιβαίνει την αρχική φιλόανθρωπη διάθεση του Δία να προστατεύσει το ανθρώπινο γένος, όμως εντάσσεται στην προσπάθειά του να μεταδώσει το μήνυμα της σημασίας των δύο αυτών αξιών για την πολιτική συγκρότηση. Και να καταδείξει ότι υπάρχουν κάποιοι άνθρωποι που είναι ηθικά διαβρωμένοι και δεν έχουν αντίληψη του δικαίου. Αυτοί είναι επικίνδυνοι και αποτελούν νόσημα της πόλης (η μια έγκαιρη και επιτυχής αντιμετώπισή τους απειλεί την επιβίωση της ίδιας της πόλης).

B3.

1. Λάθος
2. Λάθος
3. Σωστό
4. Σωστό
5. Λάθος

B4.α.

1. σποράδην → ε. σπαρτά
2. σκεδαννύμενοι → γ. διασκέδαση
3. απώλλυντο → στ. πανωλεθρία
4. ικανός → ζ. άφιξη
5. μετεχόντων → η. σχολικός
6. θές → α. παρακαταθήκη

β.

Η αγάπη για τα χρήματα και την εξουσία διαφθείρει και αλλοτριώνει τους ανθρώπους.

Οι δημιουργοί των τραγουδιών στις μέρες μας γνωρίζουν ελάχιστη αναγνώριση σε σχέση με τους ερμηνευτές.

B5.

Στο παραπάνω κείμενο, παρουσιάζεται η άποψη του Καλλικλή για τη φύση της αδικίας. Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι οι νόμοι καθορίζονται από τους πολλούς και αδυνάτους «καθορίζουν τους νόμους...πολλοί». Ύστερα, επισημαίνει ότι καταπιέζουν τις βέλτιστες φύσεις και προσπαθούν να τους πείσουν ότι η «πλεονεξία» είναι κάτι το οποίο είναι «κακό και άδικο», και ότι δεν θα πρέπει να θέλουν το κάτι παραπάνω. Αυτό με τη σειρά του, έχει ως αποτέλεσμα να διεκδικούν όλοι ίσα κομμάτια, «ίσα μερίδια». Κλείνοντας, αναφέρει ότι η φύση αποδεικνύει καλύτερα το γεγονός, ότι όποιος είναι «καλύτερος και δυνατότερος» έχει τα περισσότερα. Συνεπώς, ο Καλλικλής επισημαίνει την ανωτερότητα του φυσικού δικαίου απέναντι στο θεσμικό δίκαιο των ανθρωπίνων νόμων. (“Η ίδια η φύση... και τον πιο αδύνατο)

Από την άλλη πλευρά ο Πρωταγόρας αναφέρει ότι οι άνθρωποι παρά τις προσπάθειες που κατέβαλλαν να σχηματίζουν κοινωνίες γίνονταν επιθετικοί και βίαιοι μεταξύ τους και συνεπώς επικίνδυνοι ο ένας για τον άλλον («ὄτ' οὖν ἄθροισθειν... διεφθείροντο»). Έτσι, μαζί με τον φυσικό κίνδυνο από τα άγρια θηρία, ο άνθρωπος αντιμετώπιζε τώρα και τον κοινωνικό κίνδυνο που απέρρεε από την τυχαία και χωρίς οργάνωση συνύπαρξή του με τους ομοίους του. Ακόμη μία φορά ήταν αντιμετώπος με την πρόκληση της επιβίωσής του.

Συγκρίνοντας λοιπόν τις δύο απόψεις, ο μιν Καλλικλής τονίζει την σημασία του φυσικού νόμου «η ίδια η φύση», ενώ ο Πρωταγόρας τονίζει από πλευράς του την υπεροχή της νόμω κατάστασης σε σχέση με τη φύσει κατάσταση. Για τον σοφιστή ο άνθρωπος, μετά την παρέμβαση του Δία, έχει περάσει σε ένα ανώτερο στάδιο εξέλιξης, κατά το οποίο συνειδητοποιεί, πέρα από την ανάγκη της επιβίωσης, τη σημασία του «εὖ ζῆν».

Σχολιασμός θεμάτων διδαγμένου:

Τα θέματα του διδαγμένου κειμένου θεωρούνται απαιτητικά και απευθύνονται σε καλά προετοιμασμένους μαθητές. Η άσκηση κατανόησης (A1), εισαγωγής (B3) και των λεξιλογικών (B4) κινήθηκαν στις αντίστοιχες απαιτήσεις των τελευταίων ετών. Στις ερμηνευτικές παρατηρήσεις (B1,B2) παρατηρείται διαβάθμισή ως προς τη δυσκολία τους καθώς η επιλογή των γλωσσικών επιλογών ενδεχομένως να προβληματίσει τους εξεταζόμενους μαθητές. Το παράλληλο κείμενο ήταν απαιτητικό και ο συσχετισμός του με το κείμενο Αναφοράς δεν ήταν απολύτως ευδιάκριτος.

ΑΔΙΔΑΚΤΟ

Γ1.

Ο Άνυτος λοιπόν ακόμα και μετά το θάνατό του τυχαίνει/ έτυχε κακής φήμης εξαιτίας της φαύλης παιδείας του γιου του και της δικής του αγνωμοσύνης. Ο Σωκράτης από την άλλη, επειδή υπερηφανευόταν για τον εαυτό του στο δικαστήριο, ώθησε τους δικαστές να τον καταδικάσουν, επειδή προξένησε περισσότερο το φθόνο τους. Σε μένα λοιπόν φαίνεται βέβαια πως (ο Σωκράτης) έχει λάβει μοίρα αγαπητή στους θεούς.

Γ2.

Στο προκείμενο απόσπασμα ο συγγραφέας καταγράφει το μεγαλείο ψυχής του δασκάλου του, Σωκράτη. Ειδικότερα, αναφέρει ότι οι θεοί τού χάρισαν αυτή την τύχη («*θεοφιλοῦς μοίρας τετυχηκέναι*»). Πιο συγκεκριμένα, ο Σωκράτης έτυχε να έχει τον *ῥᾶστον* (ευκολότερο), κατά τη γνώμη του Ξενοφώντα, θάνατο έχοντας αποφασίσει από καιρό να πεθάνει («*κρεῖττον τεθνάναι*») παρά να ζήσει («*τοῦ ζῆν*»). Ακόμη, ο φιλόσοφος δεν εναντιωνόταν στα αγαθά («*οὐδέ πρὸς τᾶλλα τάγαθὰ προσάντης ἦν*»). Επιπροσθέτως, δεν δείλιασε μπροστά στο θάνατο («*οὐδέ πρὸς τὸν θάνατον ἐμαλακίσατο*») και μάλιστα *ίλαρως* (με χαρά) βάδισε προς το θάνατο. Ο συγγραφέας δεν διστάζει να εγκωμιάσει («*ἐπαινεῖν*») τα αποθέματα σοφίας και ευγένειας του δασκάλου του («*σοφίαν καὶ γενναιότητα μεμνήσθαι*»). Τέλος, ο Ξενοφώντας υπογραμμίζει την καλή τύχη που θα είχε ένας άνθρωπος («*ἀξιομακαριστότατον νομίζω*»), αν είχε δάσκαλό του το Σωκράτη.

Γ3α.

Ἡμῖν μὲν οὖν δοκεῖ θεοφιλεστέρων μοιρῶν τετυχηκέναι· τῶν μὲν γὰρ βίων τὰ χαλεπώτερα.

β.

γνώθι
ζῆ
τεθνεώς/τεθνηκώς ἴσθι

Γ4α.

διὰ τὸ μεγαλύνειν: επιρρηματικός εμπρόθετος προσδιορισμός της αιτίας στο «*ἐπαγόμενος φθόνον*»

τοῦ ζῆν: έναρθρο απαρέμφατο σε θέση ονοματικού ετερόπτωτου προσδιορισμού, γενική συγκριτική (β' όρος) από το συγκριτικό «*κρεῖττον*» (α' όρος: *τὸ τεθνάναι*)

τοῦ ἀνδρός: ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός, γενική κτητική στο «*τήν τε σοφίαν καὶ τὴν γενναιότητα*»

ἀξιομακαριστάτον: κατηγορούμενο στο αντικείμενο «*τὸν ἄνδρα*» μέσω του δοξαστικού ρήματος «*νομίζω*»

β.

Υπόθεση: «*εἰ δέ ... συνεγένετο*» (εἰ + οριστική)

Απόδοση: «*ἐκεῖνον ἐγώ ... νομίζω*» (οποιαδήποτε ἐγκλιση, ἐν προκειμένῳ οριστική)

Είδος: **Απλός & Ανεξάρτητος** υποθετικός λόγος του **Πραγματικού**

Μετατροπή σε Προσδοκώμενο:

ἐάν/ἤν/ἂν ... συγγένηται, ... νομιῶ.

Σχολιασμός

Αρχικά, η επιλογή του αποσπάσματος κρίνεται εύστοχη. Η μετάφραση του κειμένου δεν ενέχει ιδιαίτερες δυσκολίες για έναν καλά προετοιμασμένο μαθητή. Επιπλέον, η ερώτηση κατανόησης εξάγεται εύκολα από όλη την έκταση του κειμένου. Ωστόσο, τα ζητήματα της Γραμματικής απαιτούσαν καλή προετοιμασία εκ μέρους των υποψηφίων. Ειδικότερα, η εκφώνηση του ζητήματος Γ3α κρίνεται ως κακώς διατυπωμένη και πιθανόν θα δημιουργήσει προβλήματα την ορθή επίλυση. Τέλος, οι συντακτικές παρατηρήσεις δεν αναμένεται να δημιουργήσουν προβλήματα στους μαθητές.

